

Ako používať rodovo vyvážený jazyk

Možnosti, otázky, príklady

Tento projekt sa realizuje vďaka podpore z Európskeho sociálneho fondu
v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia.

Národný projekt
Inštitút rodovej rovnosti

 ENTRUM VZDELÁVANIA
MINISTERSTVA PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR

Už si volil? Už si volil/a? Už si volila? Už ste volili?

Foto Lucia Satinská

Čo je rodovo vyvážený jazyk?	4
Podpísal by muž zmluvu, ktorá by ho nazývala zamestnankyňou?	8
Môže jazyk diskriminovať?	12
Rodovo vyvážený právny jazyk	18
Pacientky, daňové poplatníčky, platkyne DPH a spol.	20
Jazyková ne/prítomnosť žien v médiách	22
Styk s verejnosťou	24
Rodovo vyvážené vyjadrovanie v maďarčine	27
Všetci ľudia budú sestry	29
Základné otázky	32
Vybrané príklady	34
Spolupráca na vytváraní dobrej praxe	37

Čo je rodovo vyvážený jazyk?

Pre rodovo nediskriminujúce a nevylučujúce používanie jazyka vo verejnej sfére sa za polstoročie odborných i verejných diskusií a výskumov zaužívali v angličtine, francúzštine či nemčine viaceré pomenovania. Aj v slovenčine sa už udomácnilo niekoľko pomenovaní takéhoto *používania jazyka* či skratka *jazyka*: rodovo korektný, symetrický, spravodlivý, neutrálny, kompetentný, citlivý.

klúčový pojem je rod

Kľúčový je tu pojem rod (v angl. *gender*), nazývaný aj sociálne, resp. kultúrne pohlavie, ktorý sa vymedzuje voči biologickému pohlaviu (v angl. *sex*).¹ Rod však nie je len charakteristikou indivíduí, ale aj spoločenských a organizačných štruktúr. Interdisciplinárny rodový výskum si

o. i. kladie otázku, ako spoločenské systémy stále znova produkujú rodové rozdiely, ako sa vytvára nerovnosť a hierarchia medzi mužmi a ženami. Jazykový systém a jazyková prax, ako aj ďalšie s nimi spojené inštitúcie sú tiež súčasťou procesu re/produkcie rodovej ne/rovnosti v spoločnosti. Tento pojem vznikol v rámci druhej vlny feministického hnutia na Západe a s ňou súvisiacich teórií.

Slovo *gender* označuje v angličtine podobne ako slovo *rod* v slovenčine aj gramatický rod. Žiadna z príručiek, ktoré obsahujú kodifikovanú podobu štátneho jazyka (*Krátky slovník slovenského jazyka*, *Pravidlá slovenského pravopisu*, *Pravidlá slovenskej výslovnosti*, *Morfológia slovenského jazyka*), neuvádza význam slova *rod* ako sociálneho pohlavia. Nachádza sa však vo výkladovej časti *Slovníka cudzích slov* z roku 2005, ktorý pri vysvetľovaní cudzieho slova *gender* nerešpektuje v slovenčine už zaužívané výrazy a zužuje jeho význam.

Vzhľadom na rozšírenie samotného pojmu *rod* a ďalších súvisiacich pojmov v 21. storočí (najmä v odbornom, ale aj spoločensko-politickom

¹ K pojmu *rod* a súvisiacim pojmom viac v *Glosári rodovej terminológie*.
Dostupné na: glosar.aspekt.sk

a mediálnom diskurze) tento pojem dozrel, aby sa mohol stať súčasťou slovníka slovenského jazyka. A. Jarošová z JÚLŠ SAV to odôvodnila nasledovne: „Nazdávam sa, že pomenovanie ‚rod‘ vo význame ‚muži a ženy v ich mnohoaspektovom sociálne utváranom dichotomickom vzťahu‘ je dostatočne funkčné a ustálené, aby sme mu mohli pripísať aj normovosť potrebnú na zaradenie do výkladového slovníka. To sa týka aj odvodeného vzťahového adjektíva ‚rodový‘ a viacslovného termínu ‚rodové štúdiá‘.“

Pri premýšľaní o rodovej citlivosti v jazyku vychádzame z poznania, že jazyk skutočnosť nielen pomenúva, ale zároveň sa podieľa na jej formovaní. Rodovo vyvážené používanie jazyka úzko súvisí s presadzovaním rodovej rovnosti – je nástrojom aj indikátorom stavu rodovej rovnosti v danej spoločnosti. Rodovo vyvážený jazyk nediskriminuje, nevylučuje, neznevažuje žiadne osoby alebo skupiny osôb na základe rodu. Inými slovami, spôsob, akým o javoch, veciach, vzťahoch a osobách hovoríme, aký jazyk na ich označovanie používame, nielenže prezrádza mnoho o našom vnímaní daného javu, veci, vzťahu či osoby, ale toto vnímanie aj významne ovplyvňuje. No a keďže jazyk je vecou spoločenskej dohody a produktom kultúry v najširšom slova zmysle, kadečo prezrádza o spoločnosti, v ktorej žijeme.

Keď je reč o rodovej necitlivosti v jazyku, spravidla rýchlo zavládne konsenzus ohľadne nevhodnosti používania urážlivých a zľahčujúcich lexikálnych prostriedkov (napr. prostitúcia – najstaršie remeslo, obchod s ľuďmi – obchod s bielym mäsom), s menším pochopením sa už stretáva kritika rodových stereotypov (napr. slabé a silné pohlavie, krásne pohlavie) a stále diskutovaný je význam rodovej špecifikácie a neutralizácie v jazyku.

feminizácia a neutralizácia jazyka

Keďže táto príručka sa prednostne orientuje na verejnú správu, kde možno počítať s pochopením pre zákaz spomínaných diskriminačných či stereotypných vyjadrení, budeme sa v nej venovať najmä ďalším dvom prístupom k rodovej vyváženosti v jazyku. Ako flektívny jazyk je slovenčina otvorená zviditeľňovaniu prítomnosti žien v spoločnosti, teda špecifikácii (feminizácii) jazyka. Neutralizácia sa zakladá na úsilí neoznačovať jazykovými prostriedkami rod osoby, ak to nie je relevantné vo vzťahu k danej situácii či téme, preto tu majú väčšie možnosti analytické jazyky (napr. angličtina).

kritika generického maskulína

Jedným z najdiskutovanejších aj najskúmanejších bodov kritiky rodovo necitlivého jazyka je problematika generického maskulína, čiže zástupného používania mužského rodu na pomenovanie žien i mužov alebo na pomenovanie žien (napr. manažéri – manažérky a manažéri, manažér obchodu Kocková), ktoré znevidiťelňuje osoby ženského rodu. Používanie generického maskulína spravidla sprevádza presvedčenie o jeho neutralite. Feministické psycholingvistické výskumy realizované od 70. rokov 20. storočia však túto domnelú neutralitu spochybnili. Ak sa v texte píše o „politikoch“ či „návštevníkoch“, ľudia, ktorí text čítajú, opisujú vo svojich predstavách viac mužov než žien. Ak sa však text zmieňuje o „politikoch a političkách“ či „návštevníkoch a návštevníčkach“, odhad percentuálneho zastúpenia žien sa zvyšuje. Okrem toho môže mať rodovo citlivo formulovaný text pozitívny vplyv aj na to, ako sa cítia oslovené samotné ženy. Pracovné inzeráty či ponuky rôznych služieb, ktoré oslovujú „klientky a klientov“, pritiaľnu viac žien než inzeráty oslovujúce len „klientov“.

V slovenskom kontexte sa týmito otázkam zatiaľ nevenovala pozornosť. V rámci analýzy, ktorá predchádzala tejto príručke, sa realizoval sondážny výskum medzi študujúcimi vysokých škôl, ktorý sa zameriaval na zisťovanie postojev k používaniu rodovo ne/vyváženého jazyka a na vnímanie kvality rodovo vyvážené formulovaných textov. Motívom bola o. i. snaha porozumieť pochybnostiam širokej verejnosti o praktickej využiteľnosti či vhodnosti rodovo symetrického jazyka.

Tri skupiny študentiek a študentov hodnotili čitateľnosť, zrozumiteľnosť a štylistickú úroveň textov. Jedna skupina hodnotila text, v ktorom sa muži aj ženy označovali len mužským tvarom – „klienti“, druhá zase text, kde sa využívalo dvojité pomenovanie a neutralizácia – „klienti a klientky“, „klientela“, a tretia kvalitu textu, v ktorom sa používali skrátené zdvojené tvary písané cez lomky – „klienti/-ky“. Rodovo vyvážené formulovaný text bol z hľadiska čitateľnosti hodnotený rovnako ako text sformulovaný výlučne v mužskom rode, pochybnosti ohľadne praktickej využiteľnosti rodovo citlivého jazyka sa teda nepotvrdili. Ako vidno v rámčeku na strane 7, inkluzívne formulovaný text mal len o necelý riadok viac, nedošlo teda k výraznému nárastu rozsahu. Negatívne hodnotenie sa dostalo tretiemu textu, ktorý bol preťažený skrátenými dvojtvarmi vyjadrenými pomocou lomiek.

TEXT Z VÝSKUMU

VERZIA – GENERICKE MASKULÍNUM

Hľadáte prácu? Navštívte nás! Centrum poradenských služieb (CPS)

V CPS nájdete široké spektrum informácií (v elektronickej a tlačenej podobe) o trhu práce, ktoré napomáhajú návrat **uchádzačov** na trh práce, odbornú literatúru, informačné letáky, propagačné materiály, prehľad stredných a vysokých škôl, katalóg **zamestnávateľov** a **investorov** v regióne s informáciami o pracovných podmienkach a typoch profesií, sociálnom programe a možnostiach zamestnania.

CPS je miesto, kde sú **klientom** k dispozícii počítače s prístupom na internet a tlačiarňou. Do CPS prichádzajú **klienti**, ktorými sú **uchádzači** o zamestnanie, **záujemcovia** o zamestnanie, **žiaci** základných a stredných škôl, **vysokoškoláci** a všetci **občania**, ktorí ho navštívia. Všetky informácie si **klient** môže vyhľadať sám a v prípade potreby je mu nápomocný odborne pripravený **zamestnanec**.

VERZIA – RODOVO VYVÁŽENÁ

Hľadáte prácu? Navštívte nás! Centrum poradenských služieb (CPS)

V CPS nájdete široké spektrum informácií (v elektronickej a tlačenej podobe) o trhu práce, ktoré napomáhajú návrat **uchádzačov** a **uchádzačiek** na trh práce, odbornú literatúru, informačné letáky, propagačné materiály, prehľad stredných a vysokých škôl, katalóg **zamestnávateľských a investorských subjektov a firiem** v regióne s informáciami o pracovných podmienkach a typoch profesií, sociálnom programe a možnostiach zamestnania.

CPS je miesto, kde sú **vám** k dispozícii počítače s prístupom na internet a tlačiarňou. Do CPS prichádzajú **ľudia, ktorí sa uchádzajú o zamestnanie, majú záujem o zamestnanie, študujú na základných, stredných a vysokých školách a všetci občania a občianky**, čo ho navštívia. Vyhľadávanie informácií je **samoobslužné** a v prípade potreby je k dispozícii odborne pripravený **personál**.

Podpísal by muž zmluvu, ktorá by ho nazývala zamestnankyňou?

Pred časom sa v jednom z denníkov objavil článok o mladej vysokoškolačke, ktorá si našla prácu. Keď však zamestnávateľskú inštitúciu požiadala, aby označenie „zamestnanec“ v mužskom rode zmenila na „zamestnankyňa“ v ženskom rode, nastal problém, hoci svoju požiadavku jasne zdôvodnila potrebou používať rodovo citlivý jazyk, ktorý zviditeľňuje ženy vo verejnom priestore: „Podpísal by muž zmluvu, ktorá by ho nazývala zamestnankyňou? Nie. Ja som žena a nemôžem byť zamestnancom.“ Firma napriek tomu argumentovala, že sa riadi Zákonníkom práce, ktorý pozná len pojmy zamestnanec a zamestnávateľ, takže vysokoškolačka zmluvu nakoniec nepodpísala.

pracovná zmluva medzi zamestnávateľom a zamestnankyňou či zamestnávateľkou a zamestnancom je platná

Napriek tomu, že z právneho hľadiska nič nebráni uzavrieť pracovnú zmluvu medzi zamestnávateľom a zamestnankyňou či zamestnávateľkou a zamestnancom, mnoho uchádzačiek o prácu sa naďalej stretáva s diskriminačnými pracovnými zmluvami, v ktorých sa im ponúka označenie „zamestnanec“ alebo „pracovník“. Označenie

„zamestnávateľ“ sa pravidelne používa aj v prípadoch, keď zamestnanie poskytuje obchodná či akciová spoločnosť a nie je výnimkou ani situácia, keď fyzická osoba – zamestnávateľka – prijíma do zamestnania zamestnankyňa a v pracovnej zmluve sú obe označené mužským gramatickým rodom.

Hlavným dôvodom býva konvencia a dostupnosť vypracovaných vzorov zmlúv. Niekedy zohrávajú úlohu aj obavy z neplatnosti zmluvy v prípade iného označenia. Problematika

nenáročná úprava používaných vzorov

zmluvných vzorov býva príčinou rodovej nevyváženosti aj v ďalších zmluvných oblastiach, či už obchodnoprávných, alebo občianskoprávných. Pri tom by často stačila len nenáročná úprava používaných vzorov.

V prípade niektorých označení osôb či inštitúcií, medzi ktorými sa zmluva uzatvára, je nahradenie mužského rodu ženským bezproblémové, a to bez ohľadu na to, či ženský tvar slovníky uvádzajú (napr. autor – autorka), alebo nie (napr. zhotoviteľ – zhotoviteľka). No ako ukazuje posledný z príkladov v nasledujúcej tabuľke, môžu iné označenia v ženskom rode znieť nezvyčajne, a potom ich použitie záleží od daného kontextu.

Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* je príkazca „práv. osoba, kt. dáva príkaz“ a príkazník „práv. osoba, ktorá dostala príkaz niečo vykonať“. Oba výrazy sú teda súčasťou právnickej slovnej zásoby a vo výklade ich významu je použité rodovo neutrálne označenie „osoba“. Mužský rod označení príkazca a príkazník však takúto neutralitu nezabezpečuje, preto môžeme uvažovať o využití možností, ktoré nám slovenčina poskytuje a vytvoriť prechýlené podoby príkazkyňa a príkazníčka. Pravda, vzhľadom na to, že tieto tvary nie sú zaužívané (vo verejne prístupnom korpuse textov <http://korpus.juls.savba.sk> sa nevyskytujú ani raz), môže byť v konkrétnom kontexte ich použitie problematické.

osoba je rodovo
neutrálny výraz

označenie osôb vstupujúcich
do zmluvných vzťahov
v mužskom rode rodovú
neutralitu nezabezpečuje

Z hľadiska možností používania a vytvárania označení osôb (príp. inštitúcií) vstupujúcich do zmluvných vzťahov v mužskom aj ženskom rode je tiež zaujímavý prípad mandátnej zmluvy.

Hoci sa prechýlená podoba označenia osôb, ktoré ju uzatvárajú, tvorí rovnako jednoducho: mandant – mandantka a mandatár – mandatárka, slovníky uvádzajú ženský rod len v prvom prípade (mandant „práv. príkazca, poverovateľ“, mandantka), v druhom nie (mandatár „práv. kto dostal mandát, zmocnenec, splnomocnenec, príkazník“).

PRACOVNÁ ZMLUVA medzi

zamestnávateľom
a zamestnancom

zamestnávateľkou
a zamestnankyňou

ZMLUVA O DIELO medzi

objednávateľom
a zhotoviteľom

objednávateľkou
a zhotoviteľkou

AUTORSKÁ ZMLUVA medzi

objednávateľom
a autorom

objednávateľkou
a autorkou

KÚPNA ZMLUVA medzi

predávajúcim
a kupujúcim

predávajúcou
a kupujúcou

NÁJOMNÁ ZMLUVA medzi

prenajímateľom
a nájomcom

prenajímateľkou
a nájomkyňou

MANDÁTNA ZMLUVA medzi

mandantom
a mandatárom

mandantkou
a mandatárkou

PRÍKAZNÁ ZMLUVA medzi

príkazcom
a príkazníkom

príkazkyňou
a príkazníčkou

Podpísal by muž zmluvu, ktorá by ho nazývala zamestnankyňou?

SŤAŽOVATEĽKA S. R. O.

O tom, že používanie tvarov ženského rodu v slovenčine je v právnom prostredí z hľadiska platnosti či správnosti prípustné a bezproblémové, svedčí aj skutočnosť, že v prípadoch, keď sťažnosť či žalobu podáva spoločnosť s ručením obmedzeným alebo akciová spoločnosť, Ústavný súd SR a podľa jeho vzoru v čoraz väčšom rozsahu aj všeobecné súdy začínajú zohľadňovať gramatický rod slova spoločnosť – používajú označenie **sťažovateľka**, **žalobkyňa**, resp. **navrhovateľka**.

DISCLAIMER V PRÁVNOM TEXTE

Tzv. disclaimer, teda krátke vyhlásenie informujúce o rozsahu práv a povinností, ktoré má daný dokument upravovať, je mimoriadne nevhodný spôsob, ako presadzovať rodovo vyvážený jazyk v právnych textoch. Nedokáže totiž naplniť základný cieľ a funkciu rodovo vyváženého jazyka, a to zviditeľnenie žien v relevantných dokumentoch a obmedzenie dominancie pomenovaní, resp. tvarov v mužskom gramatickom rode.

Môže jazyk diskriminovať?

Dôležité východiská pre uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka poskytujú v Slovenskej republike viaceré právne normy, a to napriek tomu, že žiadna z nich explicitne o používaní rodovo symetrického jazyka nehovorí.

Ústava Slovenskej republiky

článok 12, odsek 1

„Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach.“

článok 12, odsek 2

„Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať.“

Antidiskriminačný zákon

Zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Sústreďuje sa na uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania v sociálnom zabezpečení, zdravotnej starostlivosti, poskytovaní tovarov a služieb, vo vzdelávaní, v pracovnoprávných vzťahoch a obdobných právnych vzťahoch.

zákaz diskriminácie z dôvodu pohlavia či rodu a prijímanie opatrení na ochranu pred diskrimináciou

V zmysle § 2 uvedeného zákona sa pod zásadou rovnakého zaobchádzania rozumie zákaz diskriminácie okrem iného z dôvodu pohlavia či rodu, ako aj pri-

jímanie opatrení na ochranu pred diskrimináciou. Pre účely rozšírenia tejto ochrany je pritom potrebné prihliadať aj na dobré mravy.

**treba prihliadať
na dobré mravy**

Zákon rozlišuje niekoľko spôsobov diskriminácie – priamu diskrimináciu, nepriamu diskrimináciu, obťažovanie, sexuálne obťažovanie a neoprávnený postih, pokyn na diskrimináciu a nabádanie na diskrimináciu.

Nakoľko zákon požiadavku na používanie rodovo vyváženého jazyka neustanovuje explicitne, v rôznych situáciách môže používanie sexistického jazyka naplniť predpoklady rôznych spôsobov diskriminácie.

verbálne sexuálne obťažovanie

V rámci vymedzenej pôsobnosti tzv. antidiskriminačného zákona sa za diskriminačné spravidla považujú extrémne formy sexistického používania jazyka spočívajúce vo

verbálnom (aj neverbálnom) sexuálnom obťažovaní, „ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť narušenie dôstojnosti osoby a ktoré vytvára zastrahujúce, ponižujúce, zneuctujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie“ (§ 2a, ods. 5 zákona), ako aj také jazykové prejavy, ktoré sú natoľko obťažujúce, že v ich dôsledku „dochádza alebo môže dôjsť k vytváraniu zastrahujúceho, nepriateľského, zahanbujúceho, ponižujúceho, potupujúceho, zneuctujúceho alebo urážajúceho prostredia“ a ktorých „úmyslom alebo následkom je alebo môže byť zásah do slobody alebo ľudskej dôstojnosti“ (§ 2a, ods. 4 zákona).

**vytváranie zastrahujúceho,
nepriateľského, ponižujúceho
prostredia**

menej priaznivé zaobchádzanie ako s inou osobou v po- rovnateľnej situácii

Priama a nepriama diskriminácia sú v zákone definované o čosi abstraktnejšie. Napriek tomu nie je vylúčené, že použitie sexistického, prípadne nepoužitie rodovo vyváženého jazyka v konkrétnom prípade bude napĺňať znaky konania alebo opomenutia, „pri ktorom sa s osobou zaobchádza

menej priaznivo, ako sa zaobchádza, zaobchádzalo alebo by sa mohlo zaobchádzať s inou osobou v porovnateľnej situácii“ (§ 2a, ods. 2 zákona).²

² Problematiku (podrobnejšie) rozpracoval Maroš Terkanič: Právne aspekty používania rodovo vyváženého jazyka. In *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka*. CV MPSVR SR 2014.

Používaniu rodovo vyváženého jazyka sa venujú aj rôzne etické kódexy, vnútropodnikové pravidlá, súkromnoprávne zmluvy a pod.

aj zneviditeľňovanie žien v jazyku je sexizmus

Odpoveď na otázku, či môže jazyk diskriminovať, teda znie: Jazyk samotný síce nemôže diskriminovať, no jeho sexistické používanie áno.

Sexistický jazyk sa prejavuje mnohými spôsobmi a medzi ne patrí aj zneviditeľňovanie žien – teda označovanie osôb ženského rodu mužským gramatickým rodom, a to najmä vo verejnej sfére, napr. zamestnanec, keď ide o zamestnankyňu, či učiteľia, keď ide o učiteľky a učiteľov, alebo dokonca výlučne o učiteľky.

sexistické používanie jazyka diskriminuje

Najhlbšie opodstatnenie používania rodovo vyváženého jazyka nachádzame v Ústave Slovenskej republiky, konkrétne vo vyššie citovanom článku 12, odsek 1, ktorého prvá veta sa odvoláva na rovnosť ľudí v slobode, právach a dôstojnosti, pričom zneviditeľňovanie žien v mnohých oblastiach jazyka – aj v právnom jazyku – za dôstojné považovať nemožno.

zohľadnenie rovnosti žien a mužov v právnom jazyku

Medzinárodné zmluvné záväzky

Pre Slovenskú republiku vyplývajú záväzky v oblasti rovnoprávnosti žien a mužov predovšetkým z členstva v Organizácii Spojených národov, Rade Európy a Európskej únii.

K jedným zo základných cieľov členských štátov týchto organizácií, vrátane Slovenskej republiky, dlhodobo patrí **odstraňovanie nerovnosti žien a mužov** a presadzovanie rovnosti v zaobchádzaní so všetkými ľuďmi bez ohľadu na ich pohlavie a rod.

NAJDÔLEŽITEJŠIE MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY

DOHOVOR O ODSTRÁNENÍ VŠETKÝCH FORIEM DISKRIMINÁCIE ŽIEN

Vzhľadom na problematiku používania rodovo vyváženého jazyka (a osobitne aj právneho jazyka) je významné, že dohovor vyslovuje požiadavku zabezpečovať – aj prostredníctvom zákonov a iných vhodných prostriedkov – praktické uskutočnenie zásady rovnoprávnosti mužov a žien. Zmluvné strany sa zároveň zaväzujú „prijímať všetky príslušné opatrenia pre odstraňovanie diskriminácie žien akoukoľvek osobou, organizáciou alebo podnikom“ a v neposlednom rade „prijímať všetky príslušné opatrenia, vrátane legislatívnych opatrení, na zmenu alebo zrušenie existujúcich zákonov, predpisov, obyčajov alebo praktík, ktoré predstavujú diskrimináciu žien“. Aj ďalšie ciele, napr. „odstránenie predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podradenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien,“ možno v plnej miere vzťahovať i na používanie rodovo vyváženého jazyka.

ZMLUVA O EURÓPSKEJ ÚNII

ZMLUVA O FUNGOVANÍ EURÓPSKEJ ÚNIE V ZNENÍ LISABONSKEJ ZMLUVY

CHARTA ZÁKLADNÝCH PRÁV EURÓPSKEJ ÚNIE

Podľa článku 2 Zmluvy o EÚ patrí rovnosť medzi základné hodnoty, na ktorých je EÚ založená a podľa článku 3, odsek 3 EÚ „bojuje proti sociálnemu vylúčeniu a diskriminácii a podporuje sociálnu spravodlivosť a ochranu, rovnosť medzi ženami a mužmi, solidaritu medzi generáciami a ochranu práv dieťaťa“. V zmysle článku 8 zmluvy o fungovaní EÚ: „Vo všetkých svojich činnostiach sa Únia zameriava na odstránenie nerovnosti a podporu rovnoprávnosti medzi mužmi a ženami.“

VŠEOBECNÁ DEKLARÁCIA LINGVISTICKÝCH PRÁV

Medzi tzv. lingvistické práva možno zaradiť aj používanie rodovo vyváženého jazyka.

Hoci žiaden z vybraných medzinárodných dokumentov explicitne nepomenúva používanie rodovo vyváženého jazyka ako súčasť zásady rovnosti, príslušné inštitúcie dlhodobo poskytujú výklad, ktorý reflektuje mimoriadny význam jazyka pri presadzovaní rovnosti žien a mužov v dôstojnosti a právach priznaných ľuďom bez ohľadu na pohlavie.

Jedna zo špecializovaných agentúr OSN – UNESCO – sa už od konca 80. rokov 20. storočia zaoberá presadzovaním rodovo vyváženého jazyka v základných dokumentoch OSN a v dokumentoch členských štátov. V roku 1995 Generálna konferencia UNESCO prijala rozhodnutie revidovať všetky svoje základné dokumenty za účelom odstránenia sexistického jazyka. „Tento vývoj ukázal rastúce povedomie o tom, že jazyk nie je len odrazom toho, ako myslíme, ale tiež naše myslenie formuje. Ak sa neustále používajú slová a výrazy, ktoré implikujú, že ženy sú podriadené mužom, tento predpoklad podriadenosti má tendenciu stať sa súčasťou nášho myslenia.“ (*Guidelines on Gender-Neutral Language*, 1999)

Jediným dokumentom medzinárodného práva, ktorý hovorí explicitne o odstránení sexizmu z jazyka, je Odporúčanie č. R (90) 4 Rady Európy³.

SEXIZMUS

Diskriminácia na základe pohlavia (analog. s pojmom rasizmus). Ako kritický pojem emancipačného ženského hnutia označuje formy znevýhodňovania a útlaku žien na základe ich príslušnosti k ženskému pohlaviu. (*Glosár rodovej terminológie*)

³ RECOMMENDATION No. R (90) 4 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON THE ELIMINATION OF SEXISM FROM LANGUAGE – uverejňujeme krátený pracovný preklad odporúčania. Oficiálny preklad do slovenčiny neexistuje.

RADA EURÓPY

ODPORÚČANIE Č. R (90) 4 VÝBORU MINISTROV ČLENSKÝM ŠTÁTOM NA ODSTRÁNENIE SEXIZMU Z JAZYKA

Prijaté 21. februára 1990

Vzhľadom na to, že cieľom Rady Európy je dosiahnuť väčšiu jednotu medzi jej členmi za účelom ochrany a presadzovania ideálov a zásad, ktoré sú ich spoločným dedičstvom

Vzhľadom na to, že rovnosť medzi ženami a mužmi patrí do sféry týchto ideálov a zásad

Vítajúc skutočnosť, že zásada rovnosti medzi pohlaviami sa postupne stáva súčasťou právneho poriadku a praxe v členských štátoch Rady Európy

Vzhľadom na to, že dosiahnutiu skutočnej rovnosti medzi ženami a mužmi však stále bránia sociálne, kultúrne a iné prekážky

Zdôrazňujúc zásadnú úlohu jazyka pri utváraní sociálnej identity jednotlivca, ako aj vzájomné pôsobenie jazyka a spoločenských postojov

Zastávajúc presvedčenie, že sexizmus, ktorý charakterizuje súčasnú jazykovú prax vo väčšine členských štátov Rady Európy – pričom mužský sexizmus má prevahu nad ženským, bráni vytváraniu rovnosti medzi ženami a mužmi, pretože zneviditeľňuje existenciu žien ako polovice ľudstva, a tým popiera rovnosť žien a mužov

Berúc na vedomie aj to, že používanie mužského rodu na označenie ľudí oboch pohlaví je v súčasnom spoločenskom kontexte zdrojom nejasností ohľadne ľudí, ktorých označuje – mužov a žien

Odporúča, aby vlády členských štátov podporovali používanie jazyka reflektujúceho zásadu rovnosti žien a mužov a prijali opatrenia, ktoré považujú za vhodné vzhľadom na cieľ:

- 1. v najväčšej možnej miere podporovať používanie nesexistického jazyka, ktorý by zohľadňoval prítomnosť, postavenie a úlohu žien v spoločnosti, tak ako toto všetko zohľadňuje jazyková prax vo vzťahu k mužom;**
- 2. uviesť terminológiu používanú v návrhoch právnych predpisov, vo verejnej správe a vzdelávaní do súladu s princípom rodovej rovnosti;**
- 3. podporovať používanie nesexistického jazyka v médiách.**

Rodovo vyvážený právny jazyk

právny jazyk

- presnosť
- zrozumiteľnosť

Právny jazyk, teda jazyk zákonov, predpisov, usmernení či jazyk rozhodovacej činnosti štátnych orgánov, má špecifické charakteristiky: v spojitosti s regulatívnou funkciou práva sa vyzdvihuje požiadavka jednoznačnosti a presnosti právneho jazyka,

v súlade s jeho informačnou funkciou sa vyzdvihuje požiadavka zrozumiteľnosti.

Príklad možných zmien v článku 17 Ústavy SR o osobnej slobode ukazuje, ako jednoducho možno zohľadniť rovnosť žien a mužov v právnom jazyku, a pritom nielen zachovať, ale dokonca podporiť presnosť a zrozumiteľnosť. Ponúkané zmeny len minimálne zasiahnu do znenia článku a zohľadnia aj pojmoslovie, ktoré sa už používa.

využitie
existujúcich
možností

Zmeny uprednostnia rodovo neutrálne pojmy (osoba obvinená, osoba podozrivá, súd) pred pojmami v mužskom gramatickom rode (obvinený, podozrivý, sudca). Prispeje to aj k zvýšeniu regulatívnej a informačnej hodnoty článku Ústavy SR, pretože v pôvodnom znení neboli označenia konzistentné (na jednej strane obvinený a na druhej strane osoba obvinená) a obsahovali aj nepresnosť (súd a sudca). V odseku 2 možno zvážiť, či ponechať pôvodné označenie (nikoho), alebo ho nahradiť rodovo citlivejším označením (žiadnu osobu).

Nie každý prípad môže mať jednoduché riešenie. Niekedy treba uprednostniť jednu z požiadaviek na právny jazyk či rodovo vyvážený jazyk a inú ponechať bokom. Zároveň sa však v ďalších prípadoch ponúkajú použiteľné riešenia, ktorých zapracovanie v procese novelizácie zákonov či úprav predpisov si nevyžaduje žiadne mimoriadne náklady, a pritom citlivo rešpektuje zásady rovnosti žien a mužov.

ÚSTAVA SR, ČLÁNOK 17

SÚČASNÉ ZNENIE

- (1) Osobná sloboda sa zaručuje.
- (2) *Nikoho* nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. *Nikoho* nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.
- (3) **Obvineného alebo podozrivého** z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. *Zadržaná osoba* musí byť ihneď oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 48 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. **Súdca** musí *zadržanú osobu* do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.
- (4) **Obvineného** možno zatknúť iba na odôvodnený písomný príkaz **sudcu**. *Zatknutá osoba* musí byť do 24 hodín odovzdaná súdu. **Súdca** musí zatknutú osobu do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.
- (5) Do väzby možno vziať iba z dôvodov a na čas ustanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu.
- (6) Zákon ustanoví, v ktorých prípadoch možno prevziať *osobu* do ústavnej zdravotníckej starostlivosti alebo ju v nej držať bez jej súhlasu. Takéto opatrenie sa musí do 24 hodín oznámiť súdu, ktorý o tomto umiestnení rozhodne do piatich dní.
- (7) Skúmanie duševného stavu *osoby obvinenej* z trestného činu je možné iba na písomný príkaz súdu.

UPRAVENÉ ZNENIE

- (1) Osobná sloboda sa zaručuje.
- (2) *Nikoho* nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. *Nikoho* nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.
- (3) **Osobu obvinenú alebo osobu podozrivú** z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. *Zadržaná osoba* musí byť ihneď oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 48 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. **Súd** musí *zadržanú osobu* do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.
- (4) **Obvinenú osobu** možno zatknúť iba na odôvodnený písomný príkaz **súdu**. *Zatknutá osoba* musí byť do 24 hodín odovzdaná súdu. **Súd** musí zatknutú osobu do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.
- (5) Do väzby možno vziať iba z dôvodov a na čas ustanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu.
- (6) Zákon ustanoví, v ktorých prípadoch možno prevziať *osobu* do ústavnej zdravotníckej starostlivosti alebo ju v nej držať bez jej súhlasu. Takéto opatrenie sa musí do 24 hodín oznámiť súdu, ktorý o tomto umiestnení rozhodne do piatich dní.
- (7) Skúmanie duševného stavu *osoby obvinenej* z trestného činu je možné iba na písomný príkaz súdu.

Pacientky, daňové poplatníčky, platkyne DPH a spol.

Súčasťou publikácie **Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka** je aj analýza rozhovorov s pracovníčkami a pracovníkmi inštitúcií verejnej správy, pre ktorých je problematika rodovej rovnosti súčasťou ich práce. Z rozhovorov o používaní rodovo vyváženého jazyka v úradnom styku vyplynulo, že miera pochopenia pre zmysluplnosť takéhoto používania jazyka úzko súvisí s mierou rodovej kompetencie – čiže s vedomosťami o uplatňovaní rodovej rovnosti vo všeobecnosti aj na konkrétnom pracovisku, ako aj s tým, do akej miery má daná osoba znútornené hodnoty rodovej rovnosti.

súvislosť medzi akceptáciou rodovej rovnosti a rodovo vyváženého jazyka

Respondentky a respondenti v deklaratívnej rovine zväčša súhlasili s potrebou rodovej korektnosti v jazyku, spravidla ju ale redukovali na otázku zdvojovania označenia osôb v ženskom a mužskom rode. Za samozrejmé považovali používanie tvarov ženského a mužského gramatického rodu pri oslovení na individuálnej úrovni (priama komunikácia či korešpondencia), ako aj na kolektívnej úrovni (príhovory či prejavy), skúsenosti mali aj s používaním rodových dvojtvarov stiahnutých cez lomky. Časť opýtaných sa domnievala, že riešením podporujúcim rodovú rovnosť je aj použitie všeobecnej poznámky (disclaimer), že text formulovaný v mužskom rode zahŕňa aj ženy. Disclaimer však, naopak, prispieva k reprodukcií rodovej nerovnosti aj prostredníctvom jazyka.

Takmer vo všetkých rozhovoroch sa objavilo konštatovanie, že spolupráca či komunikácia zameraná na presadzovanie rodovej rovnosti na úrovni ministerstiev či medzi ministerstvami takmer neexistuje. Je tu výlučne komunikácia s odborom rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí na MPSVR SR a na pôde Výboru pre rodovú rovnosť Rady vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť, a to napriek skutočnosti, že ku komplexnému uplatňovaniu politiky rodovej rovnosti patrí jej prierezový charakter. Dôležité je aj dô-

sledné používanie rodovo vyváženého jazyka v úradnom styku. Pravdaže ide o dlhý a postupný proces, ktorý sa netýka len získavania rodovej kompetencie v konkrétnych ministerských rezortoch, ale aj hľadania vhodných jazykových prostriedkov zlučiteľných s požiadavkami spisovnej slovenčiny v rôznych kontextoch používania jazyka.

V jednom z rozhovorov napríklad respondentka a respondent uviedli, že zohľadňovanie oboch rodov je v kontexte oslovovania samozrejmé, no vzápätí konštatovali, že „vo všeobecnosti“ sa nehovorí o pacientkach, ale o pacientoch.

C: Lebo je charta práv pacientov [Charta práv pacienta].

B: To nie je Charta práv pacientov a pacientok.

C: Aj všetky občianske združenia, ktoré sú patientske organizácie, taká najväčšia asociácia pacientov – to je skupina, kde sú muži aj ženy.

B: To keby už niekto začal rýpať do toho, že prečo tam máte Ochrana práv pacientov, a nie pacientov a pacientok, tak to by som už na toho človeka pozeral, či ho netreba vyšetriť [...].

C: Je to vo všetkých rezortoch – sú daňoví poplatníci, a nie poplatníčky, je platca DPH a nikdy v živote nebude platkyňa DPH.

Respondentka a respondent legitimizujú zástupný mužský rod prostredníctvom názvov dokumentov a organizácií. Napriek tomu, že pracujú na ministerstve, kde sa stretávajú s prípravou, pripomienkovaním, prijímaním a implementáciou rôznych dokumentov, vrátane ich pomenovávania, vo svojich tvrdeniach vychádzajú z predpokladu, že existujúce názvy sú nemenné, hoci sami hovoria o **pacientskych organizáciách**, teda majú naporúdzi rodovo neutralizujúce riešenie. Zneviditeľňuje sa tu skutočnosť, že názvy organizácií i dokumentov odrážajú situáciu svojho vzniku a že aj názvy sú súčasťou tvorivého jazykového procesu. Podobne, ak uvažujeme o prítomnosti žien a mužov v spoločnosti a v jazyku, v skutočnosti sa vyskytujú aj platkyne DPH a daňové poplatníčky. Ak používame výlučne mužský rod, vytvárame predstavu o ekonomickej sfére ako mužskej. Paradoxne môže byť predstava o „mužskosti“ ekonomickej sféry silnejšia ako racionálne vedomie toho, že dane platia muži aj ženy.

Jazyková ne/prítomnosť žien v médiách

Netreba zvlášť zdôrazňovať, že v médiách bývajú aktérky rôznych udalostí často jazykovo skryté. Generické maskulínium sa v slovenčine používa pravidelne a bez ohľadu na reálne zastúpenie žien v skupinách, ktoré sa opisujú.

podporovať používanie
nesexistického jazyka
v médiách

V prípade učiteľského štrajku napríklad médiá informovali o **štrajku učiteľ'ov** (napr. *Štrajk učiteľ'ov môže ohroziť maturity*) bez ohľadu na skutočnosť, že školstvo patrí medzi odvetvia s najvyšším zastúpením žien (v školstve pôsobí takmer 80 % žien). Obvyklá argumentácia

ekonómiou mediálnych textov neobstoí, keď sa okrem rodovo explicitného spojenia štrajk učiteľiek a učiteľ'ov podľa kontextu určite dalo informovať aj rodovo neutrálne o **učiteľ'skom štrajku**.

Zamyslenie filozofky Ľubice Kobovej *O dôležitosti jazykovej reprezentácie* alebo o neistej existencii žien na úrovni slovnej reprezentácie v médiách ponúka príklad, ako v každodennom živote môžeme aj individuálne uplatniť konštruktívny občiansky postoj a prispieť k zviditeľňovaniu aktérstva žien v našej spoločnosti.

Editor denníka SME po mojom „upozornení na chybu“ a aj po diskusii so svojimi kolegyňami a kolegami zmenil pôvodný titulok **Aktivistí kritizujú T. plán o násilí na ženách** na titulok **Aktivistky a aktivisti kritizujú T. plán o násilí na ženách**. Do štandardného formuláru, ktorý je pri každom článku na portáli sme.sk, som zhrnula svoje dôvody, prečo je v tomto prípade písať o aktivistoch chybou. Myslela som si totiž, že ak verejnú hromadnú pripomienku k Národnému akčnému plánu na prevenciu a elimináciu násillia páchaného na ženách na roky 2009 – 2012 podáva dvanásť mimovládnych organizácií zaoberajúcich sa – až na Nadáciu Milana Šimečku – predovšetkým ľudskými právami žien a ktorých

členkami sú takmer výlučne ženy, bolo by dobré a správne túto skutočnosť adekvátne prezentovať. Napísala som toto: „Je potrebné, aby aj ženy boli prítomne vo verejnom priestore – teda aj priestore elektronických médií – ako verejne akterky, ktore ‚robia politiku‘. Genericke maskulinum ich verejnú činnosť zneviditeľňuje.“

Čo však s tým, že tieto mimovládne organizácie budú v rozporovom konaní na ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny, zastupovať štyri ženy a jeden muž? Môže prítomnosť jedného muža v skupine štyroch žien v jazyku spôsobiť to, že bude treba písať o aktivistkách a aktivistoch? Editor sme.sk v odpovedi na moje upozornenie na chybu uviedol, „že aj ten jeden mužský člen delegácie by sa mohol cítiť urazený pod označením ‚Aktivistka‘“. Nuž, mohol. Je ale naozaj zaujímavé, že ak sa v delegáciách, vládach, stranách, organizáciách objaví čo aj len jedna žena (niekedy je ich dokonca viac!), jej pomenovanie prostredníctvom generického maskulína ju ani nikoho na verejnosti „neuráža“. Mnohé ženy si na pomenovanie mužskými tvarmi podstatných mien a svoje zneviditeľnenie v skupinách ľudí celkom zvykli. Myslím si ale, že je dobré tento zvyk nerešpektovať.

Ak hovoríme a píšeme o pracovníkoch, lekároch, politikoch, učiteľoch, novinároch, vytvárame tak predstavu o svete ako o svete zaľudnenom mužmi.

Spolieham sa na to, že ak je na Slovensku v populácii 51,7 % žien a vo svete je to podobne, ženy a dievčatá tam niekde sú. Zvyk či zdravý rozum mi hovoria, že ženy sú súčasťou skutočnosti. Zvyky v používaní jazyka mi však zároveň hovoria, že existencia žien na úrovni reprezentácie, v slovnom vyjadrovaní, je prinajmenšom neistá.

Rodovo asymetrický novinový titulok kritizovaný v citovanom článku možno pozmeniť viacerými spôsobmi.

Aktivistky kritizujú T. plán o násilí na ženách

Aktivistky a aktivisti kritizujú T. plán o násilí na ženách

Aktivistická kritika plánu T. o násilí na ženách

Mimovládne organizácie kritizujú T. plán o násilí na ženách

Mimovládna kritika plánu T. o násilí na ženách

Styk s verejnosťou

S rodovo korektným vyjadrovaním sa napriek čoraz rozsiahlejšiemu uplatňovaniu rodovo symetrického jazyka často ocitajú v konflikte nielen médiá, ale aj ministerstvá či iné orgány štátnej správy pri styku s verejnosťou.

Napríklad na webovom portáli Ministerstva kultúry SR je zrejmá snaha o rodovo korektné označovanie funkcií vo vzťahu ku konkrétnym funkciám a osobám, ktoré ich zastávajú – MINISTER, ŠTÁTNY TAJOMNÍK, VEDÚCA SLUŽOBNÉHO ÚRADU, ako aj o – aspoň čiastočne – rodovo vyvážené formulovanie niektorých textov. Nachádza sa tu však aj informácia o súťaži Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko, ktorá je zaradená pod sekciu umenia a štátneho jazyka.⁴ Z hľadiska použitého rodu už samotný názov, no aj príslušný informačný text oslovujú na zapojenie do súťaže výlučne či aspoň primárne deti a mládež mužského rodu.

PÔVODNÉ ZNENIE

Súťaž **Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko** je celoštátna súťaž **žiacov** v písaní slohových prác, ktorá si kladie za cieľ podchytiť, rozvíjať a prehľbovať záujem detí a mládeže o materinskú reč a umožniť im vlastnými výrazovými prostriedkami (v podobe prozaických žánrov, básní alebo iných foriem jazykového prejavu) vyjadriť vzťah k slovenčine a Slovensku, k osobnostiam slovenského národa, k domovu i k svojim blízkym. Je určená pre **žiacov** všetkých typov a druhov základných a stredných škôl na území Slovenskej republiky a pre **žiacov** všetkých typov a druhov základných a stredných škôl v zahraničí, ktorí majú záujem o slovenčinu a Slovensko.

UPRAVENÉ ZNENIE

Súťaž **Prečo máme radi slovenčinu, prečo máme radi Slovensko** je celoštátna **žiac-ka** súťaž v písaní slohových prác, ktorá si kladie za cieľ podchytiť, rozvíjať a prehľbovať záujem detí a mládeže o materinskú reč a umožniť im vlastnými výrazovými prostriedkami (v podobe prozaických žánrov, básní alebo iných foriem jazykového prejavu) vyjadriť vzťah k slovenčine a Slovensku, k osobnostiam slovenského národa, k domovu i k svojim blízkym. Je určená pre **žiacov a žiačky** všetkých typov a druhov základných a stredných škôl na území Slovenskej republiky a pre **žiačky a žiakov** všetkých typov a druhov základných a stredných škôl v zahraničí, ktorí majú záujem o slovenčinu a Slovensko.

⁴ Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/sutaz-preco-mam-rad-slovencinu-c5.html>

ĎALŠIE MOŽNÉ ÚPRAVY

- môžeme individuálne osloviť žiaka aj žiačku

Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko a Prečo mám rada slovenčinu, prečo mám rada Slovensko

- môžeme rodovo neutrálne milovať či ľúbiť (hoci prvé slovo môže byť považované za prisilné a druhé za zastarané)

Prečo milujem slovenčinu, prečo milujem Slovensko

Prečo ľúbim slovenčinu, prečo ľúbim Slovensko

- namiesto žiakov v pluráli mužského rodu môžeme použiť hromadné podstatné meno **žiactvo**, podobne ako sa na inom mieste textu používa mládež či rodovo neutrálne deti
- ak individualizovane oslovíme dievčatá a chlapcov navštevujúcich príslušné školy v prvej časti textu, môžeme v poslednej vete vysvetlenie, pre koho je súťaž určená, bez ujmy na zrozumiteľnosti zovšeobecniť, pričom zdvojenie žiačky a žiaci stačí použiť len raz

Je určená pre všetky typy a druhy základných a stredných škôl na území Slovenskej republiky a pre všetky typy a druhy základných a stredných škôl v zahraničí, ktorých žiačky a žiaci majú záujem o slovenčinu a Slovensko.

Z hľadiska čo najväčšej inkluzívnosti takejto súťaže môžeme len dúfať, že sa aktivity tohto typu nezameriavajú iba na štátny jazyk a s ním súvisiace vlastenectvo, ale že aj deti a mládež s iným ako slovenským materinským jazykom majú na Slovensku dosť príležitostí vlastnou tvorbou oslavovať citový vzťah k svojmu materinskému jazyku a k svojej vlasti Slovensku.

Možností na rodovo citlivú alebo rodovo neutrálnu úpravu akéhokoľvek textu máme vždy omnoho viac, ak s rodovo vyváženou formuláciou konkrétneho textu počítame a aktívne pracujeme hneď od samého začiatku jeho koncipovania.

**rodovú vyváženosť
treba zohľadňovať
už pri písaní textu**

O priebehu súťaže informoval mediálny servis ministerstva pod titulkom *Zástupcovia MK SR na vyhlásení výsledkov 22. ročníka súťaže Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*.⁵ Ak titulok navodzuje dojem, že tak na strane súťažiacich, ako aj na strane hodnotiacich išlo o mužskú záležitosť, text článku hovorí niečo iné.

Pätnásť **porotkýň** posudzovalo spolu 618 prác vo všetkých kategóriách. Porota bola zložená zo **spisovateľov, jazykovedcov, odborných pedagogických pracovníkov a zástupcov** vyhlasovateľov súťaže. **Porotkyne** udelili v každej zo štyroch súťažných kategórií Hlavnú cenu, Cenu poroty, Čestné uznanie, Osobitnú cenu poroty, ocenili **učiteľov** a zúčastnené školy, a to podľa počtu a úrovne súťažných prác.

rodovo korektné
označenie členiek
poroty – porotkýň

Striedanie označenia členiek poroty v ženskom rode a ich odbornosti v mužskom rode by teoreticky mohlo signalizovať skutočnosť, že porota bola zložená zo žien i mužov. No vzhľadom na za-
užívané vyjadrovanie je pravdepodobnejšie, že informačne konkrétny ženský rod v označení členiek poroty ako porotkýň ustúpil v charakteristike ich odbornosti predstave o vyššej hodnote či prestíži spájanej s mužským rodom, resp. prevládajúcej väčšej dôvere verejnosti v odbornosť spojenú s mužským rodom.

Vzhľadom na zastúpenie učiteľiek medzi vyučujúcimi (nie učiteľmi!) slovenského jazyka a literatúry možno za pravdepodobné považovať aj to, že napriek použitiu mužského rodu ocenení neboli výlučne učitelia.

väčšia dôvera verejnosti v odbornosť spojenú s mužským rodom

V citovanom odseku si slovenčina zbytočne šliape po jazyku – zástupcovia z titulku sú vlastne zástupkyne (porotkyne), ale porota zložená z porotkýň je pre väčšiu odbornú vážnosť zložená zo spisovateľov, jazykovedcov, odborných pedagogických pracovníkov, hoci pri všetkých profesijných označeniach je prechýlená podoba úplne bežná.

⁵ Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/medialny-servis/aktuality/archiv-aktualit-1d9.ml?id=448>

Rodovo vyvážené vyjadrovanie v maďarčine

Rodovo vyvážené používanie jazyka v oficiálnych súvislostiach sa samozrejme netýka len slovenčiny ako štátneho jazyka, ale aj jazykov národnostných menšín žijúcich v Slovenskej republike. Situácia menšinových jazykov je veľmi rozmanitá, preto si každý z nich v budúcnosti vyžiada osobitnú pozornosť. Na tomto mieste sa krátko pristavíme aspoň pri najrozšírenejšom z nich – maďarčine.⁶

Pri premýšľaní o možnostiach zohľadňovania rovnosti žien a mužov pri používaní maďarského jazyka sa na jednej strane možno oprieť o skúsenosti z Maďarska, na druhej strane o špecifické skúsenosti zo Slovenska, kde sú príslušníci a príslušníčky maďarskej národnosti v kontakte so slovenčinou. Tento kontakt sa prejavuje v ich materinskom jazyku napriek skutočnosti, že ide o veľmi rozdielne jazyky – slovenčina je slovanský jazyk flektívneho typu a má gramatický rod, zatiaľ čo maďarčina je ugrofínsky jazyk aglutinačného typu a gramatický rod nemá.

Sociolingvistické výskumy ukazujú, že rozdiely medzi používaním maďarčiny na Slovensku a v Maďarsku sa prejavujú napríklad vo frekvencii používania prechýlených podôb názvov zamestnaní – v maďarčine na Slovensku sa používa viac názvov povolání v ženskom rode.

Rodový výskum jazyka sa v Maďarsku rozvíjal od 90. rokov 20. storočia, no zintenzívnili sa najmä po vstupe krajiny do EÚ. Pod vplyvom jazykov s gramatickým rodom sa pôvodne iniciovali isté zmeny smerom k feminizácii jazyka, neskôr ich rodovo orientovaná jazykoveda opäť prehodnotila, a to tak, aby jazyk nebol sexistický a aby zároveň využíval výhodu gramatickej bezrodovosti maďarského jazyka. V maďarčine sa tak prejavuje isté dynamické napätie vo vzťahu dvoch významných tendencií rodovo symetrického používania jazyka – rodovej neutralizácie a rodovej citlivosti (feminizácie) jazyka, ktoré sa aktuálne obracia skôr smerom k neutralizácii. Neutralizácia zdôrazňuje bezrodovosť

⁶ Za cenné pripomienky ďakujeme Lille Bolemant a Kálmánovi Petőczovi.

maďarčiny ako výhodu. Podľa tohto prístupu môže byť vďaka absencii gramatického rodu základný tvar označujúci osobu, resp. profesiu naozaj neutrálny, preto je nadbytočné používať dvojité pomenovanie či lomky. Ak však hovoríme o konkrétnej osobe ženského rodu, môžeme použiť príponu označujúcu ženský tvar. Napriek bezrodovosti však ostáva v mnohých prípadoch otázka rovnocenného označenia žien a mužov otvorená.

Špecifické problémy používania rodovo citlivého jazyka v maďarčine na Slovensku sa týkajú napr. osobných mien. V maďarčine je priezvisko ženy v rovnakom tvare ako priezvisko muža, priezvisko sa uvádza pred krstným menom, napr. Kovács Erzsébet, Kovács József. V slovenčine sa ženám maďarskej národnosti pridáva prípona -ová a mení sa aj poradie mien, ba niekedy sa prekladá aj krstné meno, napr. Alžbeta Kováčsová. Počas socializmu sa tak používali dve podoby mena – oficiálna poslovenčená a neoficiálna maďarská. Maďarky a Maďari, ktorých mená boli poslovenčené, majú od roku 1994 možnosť zmeniť si v matrike meno na pôvodné znenie, čo časť z nich aj urobila; v prípade ženských priezvisk išlo najmä o zrušenie koncovky -ová.

V prebiehajúcej diskusii o zohľadňovaní rovnosti žien a mužov v jazyku, formulovali maďarské jazykovedkyne niekoľko pravidiel, ako sa vyhnúť sexistickému vyjadrovaniu pri oslovení, resp. označovaní osôb ženského rodu:

- nepoužívať prípony, ktoré vyjadrujú rodinný stav (-né označuje manželku, napr. manželka Jánosa Kovácsa – Kovács Jánosné, pričom žene nezostane nič z jej identity dotovanej pôvodným menom, príp. ju oslovujú pridaním krstného mena Kovács Jánosné, Ildikó)
- neoslovovať dospelé ženy len krstným menom (v oficiálnom styku či v médiách)
- hovoriť o dospelých ženách ako o ženách, a nie dámach (hölgyek), dievčatách (lányok), kráskach (szépségek) a pod.
- ak je dôvod rozlišovať pohlavie, tak sa vyhýbať prídavnému menu ženský (női) ako ženská tenistka (női teniszező) a uprednostniť príponu nő ako tenistka (teniszezőnő)

Treba dodať, že odporúčania neoznačovať oslovením rodinný stav ženy (slečna) či neoslovovať ženy familiárne pri oficiálnych príležitostiach (najmä ak tak neoslovujeme mužov – pani Anna, pán Chorvát), ako aj rôzne ďalšie sú namiesť rovnako v slovenčine i v mnohých iných jazykoch.

Všetci ľudia budú sestry

Ak argumentujeme tým, že označenie „politici“ zahŕňa političky, vychádzame z bežných jazykových zvyklostí, ale aj z univerzalistickej argumentácie, ktorú nastolila Francúzska revolúcia. Skoncovala s feudalizmom a presadzovala rovnosť všetkých ľudí, pričom však z aktívneho občianstva vylúčila ženy. Rovnosť všetkých ľudí sa napriek aktívnej účasti žien v revolúcii týkala len mužského obyvateľstva. Aj heslo „Sloboda, rovnosť bratstvo!“ prezrádza, koho hodnoty nového spoločenského poriadku vylúčili. Už v roku 1791 na to poukázala spisovateľka Olympe de Gouges, ktorá skoncipovala alternatívnu Deklaráciu práv ženy a občianky.

Francúzska revolúcia sa tak nestala len okamihom zrodu „bratstva“, ale i politického feminizmu, ktorému vďačíme za dnes už do veľkej miery samozrejmu požiadavku rovnosti žien a mužov. No až koncom 20. storočia sa začalo intenzívnejšie tematizovať vylúčenie žien z politiky, ako aj symbolický význam jazyka. Rodový poriadok ukotvený v jazyku sa stal predmetom kritiky vo viacerých jazykoch, veľmi intenzívne aj vo francúzštine, najprv však nie vo Francúzsku, ale v Kanade, Švajčiarsku a Belgicku.⁷ Jazyková politika sa stala nástrojom rodovej politiky – zmeny vedúce k zviditeľňovaniu žien v jazyku sa navzájom významne ovplyvňovali s participáciou žien v politike a vo verejnom živote vôbec.

Pred nedávnymi prezidentskými voľbami sa na internetovom blogu⁸ občana SR maďarskej národnosti Kálmána Petőcza, ktorý má skúsenosti s pôsobením v politike, diplomacii, štátnej službe aj mimovládnom sektore a venuje sa najmä problematike ľudských práv, objavil zaujímavý text. Tematizoval rozhodovanie voličskej verejnosti pred voľbami, resp. spôsob, akým prezidentskí kandidáti

jazyk reflektujúci zásadu rovnosti žien a mužov

⁷ Viac o súvislostiach jazykovej politiky a paritného zastúpenia žien v publikácii Jutty Hergenhan: *Sprache, Macht, Geschlecht* (2012).

⁸ Tu uverejňujeme krátené znenie. Dostupné na: <http://kalmanpetocz.blog.sme.sk/c/351221/Chcem-byt-prezidentom-vsetkych-obcanov.html>

voličky a voličov oslovujú alebo zo svojho oslovenia (vedome či nevedome) vylučujú. Jeho text upozorňuje na význam inkluzívneho používania jazyka, a to tak z hľadiska rodu, národnosti, občianskych práv, ako aj životného štýlu.

Výrok, že chcu byť **prezidentmi všetkých občanov**, je jedným z najčastejšie sa opakujúcich vyjadrení prezidentských kandidátov. Úprimnosť týchto ich slov je však vážne spochybiteľná.

V tých debatách, ktoré som počul (...), ani raz, ani od jedného kandidáta nezaznela veta: Chcem byť **prezidentom všetkých občanov a občianok**. Všetci chcú byť len prezidentmi mužskej časti populácie. Že prehánam? Možno. Oni by sa určite ohradili a odvolávali by sa na zaužívané (tradičné) jazykové pravidlá, podľa ktorých mužský rod vlastne zastupuje aj rod ženský. Áno, je to jazyková tradícia, ktorá však väzí v hlboko zakorenenom presvedčení o podriadenom postavení ženy v rodine a spoločnosti. Kto iný by mal začať s odbúravaním tejto zlej tradície, kto iný by mal začať používať rodovo korektný jazyk, ak nie prezident?

Áno, všetci sa obracajú na všetkých občanov. Až pokým sa nepozabudnú a skutočne od duše sa nezačnú odvolávať na záujmy a potreby Slovákov, slovenského národa a najmä na tzv. národnoštátne záujmy. Národnoštátne záujmy sú druhý najčastejší pojem, ktorý kandidáti s obľubou používajú. Určite je možné definovať záujmy slovenského národa ako takého, dajú sa vymedziť záujmy štátu ako celku, dá sa hovoriť o záujmoch všetkých občanov a občianok (alebo aj obyvateľov a obyvateľiek Slovenskej republiky). Neustále odvolávanie sa na „národnoštátne záujmy“ je však v mojom chápaní výrazom redukovania záujmov celého štátu na záujmy jednej časti (i keď dominantnej) jeho populácie. Ale potom akýže prezident všetkých občanov?

Ak sa vrátíme ešte ďalej v čase až k prezidentským voľbám v roku 2009, iste si spomenieme, že sa po prvý raz v dejinách SR pred druhým kolom zoči-voči ocitli kandidátka a kandidát. Táto konštelácia sa stala predmetom viacerých úvah o tom, ako realita ovplyvňuje (mediálny) jazyk a (mediálny) jazyk zasa realitu. Vyberáme úryvok z reakcie literárnej vedkyne Jany Cvikovej.

Chcem len podčiarknuť význam toho, čo ste si v týchto dňoch už určite všimli: Máme kandidátku na prezidentku. Toto náhle rodové precitnutie mediálnej slovenčiny sa prejavilo napríklad hneď v poprvokových večerných správach STV, ale aj vo vlastných vystúpeniach úspešnej kandidátky. Pred prvým kolom boli I. R. i ďalšie dve kandidátky prevažne **kandidátom na prezidenta**, v lepšom prípade **kandidátkou na prezidenta**. Prezident bol jednoznačným reprezentantom mužského rodu. Do druhého kola už postúpila ako **kandidátka na prezidentku**. Účasť troch kandidátok spomedzi celkovo siedmich kandidujúcich by podľa teórií mala znamenať prekročenie kritických 30 percent (v tomto prípade dokonca 40), ktoré umožňuje, aby boli osoby ženského pohlavia vystupujúce vo verejnom priestore vnímané ako jedinečné osobnosti a nezlievali sa do hromadného rodovo stereotypného obrazu „ženy“.

Rodové precitnutie slovenčiny sa naplno prejavilo až pred druhým kolom, keď sa v konštelácii kandidátka verzus kandidát výrazne zvýšila i jazyková „viditeľnosť“ kandidátky. Predvolebný boj pokračujúci medzi ženou a mužom jasne poukázal na to, že ak budeme naďalej hovoriť o prezidentovi, vzťahuje sa to vlastne len na jedného z nich. A teda pri každom použití generického maskulína, pod ktoré je žena len zahrnutá, zvýhodňujeme kandidujúceho muža. Na túto hru na skrývačku a jej dôsledky výstižne upozornila Ľubica Kobová: „Povedzme, že o pár dní si ráno otvoríte počítač a na webových stránkach novín si prečítate titulok Slovensko zvolilo prezidenta. Úľava? Šok? Radosť? Neistota? Kto to je?!“

Na zázname TA3 z minuloročného dňa otvorených dverí v prezidentskom paláci sa prezident druží najmä s chlapcami, podáva im ruku, naznačuje, že také prezidentovanie je chlapecká záležitosť. V jednej z reportáží z dňa otvorených dverí sa reportérka pýtala detí, či by chceli byť prezidentom. Medzi odpovedajúcimi prevažovali asi osem- až desaťroční chlapci. Svojim predstavám o budúcnosti medze nekládli, ich možnosti boli otvorené. Žiaden z nich nevysslovil to, čo dievčatko v ružovom: „Veď ja nemôžem byť prezident.“ Z jej odpovede mi prišlo smutno. No mala pravdu. Určite aspoň v dvoch veciach: Jej socializácia ju nepripravuje na otvorené možnosti a skutočne nemôže byť prezidentom, iba ak prezidentkou.

Základné otázky

Keď sa pozrieme na rôzne formy webovej prezentácie inštitúcií verejnej správy v Slovenskej republike, stretneme sa s mnohými jazykovými a obrazovými riešeniami, ktoré sa usilujú o čo najväčšiu inkluzivitu z hľadiska rozmanitosti občanok a občanov, no môžeme natrafiť aj na také, ktoré sú priam budované na vylučujúcich stereotypoch.

Jeden z metodických materiálov venovaných komplexnému uplatňovaniu rodového hľadiska v inštitúciách⁹ uvádza v tejto súvislosti niekoľko základných otázok, ktoré nám pomôžu sa zorientovať, či v konkrétnej verejnej prezentácii alebo formulári používame rodovo vyvážený jazyk a rodovo vyvážené obrazové motívy. Vyskúšajme si to napríklad na hlavnej stránke webového portálu Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny www.upsvar.sk.

Otázky – rodovo vyvážený jazyk

- Oslovujeme vo všetkých oficiálnych zverejňovaných textoch, informáciách, formulároch, správach, prezentáciách a pod. ženy a mužov?

vážené občianky, vážení občania

- Používame neutrálne pojmy alebo rôzne podoby tvarov ženského a mužského rodu?

občan	občania a občianky, občianky a občania
občan so zdravotným postihnutím	sociálne veci a zdravotné postihnutie
rodina a sociálne veci	
zamestnávateľ	zamestnávateľské subjekty, zamestnávateľia a zamestnávateľky
novinári	médiá

V takýchto prípadoch môžeme rodovú symetrickosť často dosiahnuť pomocou rôznych oslovujúcich formulácií, napr. Na čo máte nárok v prípade zdravotného postihnutia?

- Striedame tvary ženského a mužského rodu?

programátorka, webdizajner, fotografka, novinár

Otázky – rodovo vyvážené obrazové motívy	
• Zviditeľňujú vybrané motívy ženy a mužov?	
3 osoby ženského rodu a 4 osoby mužského rodu	
• Sú ženy a muži zobrazovaní rovnocenne?	
3 osoby ženského rodu: Sú zobrazené vo vzťahu k súkromnej sfére: Na prvom obrázku <i>občan</i> je žena zobrazená na klasickej intímnej párovej fotografii, je od muža nižšia a opiera sa oňho, zároveň je v texte zamlčaná, ten podčiarkuje význam osoby mužského rodu. Na druhom obrázku je žena zobrazená v situácii zdravotného postihnutia, ako odkázaná na pomoc druhých. Na treťom obrázku je dievčatko v náručí muža – otca, tento obrázok tiež evokuje ochranu. Najmenej dve zobrazené osoby ženského rodu sú v neproduktívnom veku, v prípade intímne poňatého zobrazenia ženy na prvom obrázku možno uvažovať o materstve, ktoré sa tiež – aj z hľadiska sociálnych vecí – chápe ako dôvod ochrany. 4 osoby mužského rodu: Dve osoby majú oblečenú bielu košeľu, ktorá je statusový symbol úspešného muža, profesionalita ako „mužská“ charakteristika sa osobitne zdôrazňuje na obrázkoch <i>zamestnávateľ</i> a <i>médiá</i>. Všetci zobrazení muži sú v produktívnom veku, traja sa starajú o iných, resp. ich chránia.	
• Dbáme na rozmanitosť s ohľadom na vek, pôvod, formu rodinného spolužitia, sexuálnu orientáciu, etnicitu a pod.?	
Vekovo rozmanito sú zobrazené len osoby ženského rodu. Iné možnosti rozmanitosti sa nezohľadňujú.	
• Dávame priestor aj zobrazeniam netypických situácií?	
Rodovo nestereotypné je vyobrazenie rodiny ako muža s dieťaťom v náručí.	

Ak si budeme tieto otázky klásť pravidelne, začneme si uvedomovať a všímať čoraz viac možných asymetrií, no zároveň budeme nachádzať aj viac vyvážených riešení, či už jazykových, alebo vizuálnych. Možno zistíme, že z hľadiska inkluzívnosti bude pre obrazové oživenie takého všeobecného informačného vstupu, ako predstavuje hlavná stránka veľkej inštitúcie, používať piktogramy. Tieto totiž umožňujú väčšiu pestrosť na menšej ploche. Skúsme porovnať hlavnú stránku vstupného portálu ÚPSVaR s fotografiami v horizontálnom webovom menu a hlavné stránky jednotlivých úradov s grafickými symbolmi, napr. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Malacky. Hoci, ako vidíme, možná rozmanitosť zobrazenia prostredníctvom piktogramov nebola využitá ani tu.

Vybrané príklady

• Párová forma	
Na párovú formu nadväzujeme v závislosti od kontextu, no spravidla sa ľahšie nadväzuje v množnom čísle. V texte poradie ženského a mužského tvaru striedame.	
Občan	Občianky a občania, ktorí majú nárok na... Občianka/občan, ktorí majú nárok... Každá občianka a každý občan, ktorí nemajú nárok...
Zamestnávateľ	Zamestnávateľa, resp. zamestnávateľky za- bezpečia...
Lekár	Lekárky či lekári, ktorí poskytujú... Vyhľadajte pomoc lekárky či lekára, ktorý vás urýchlene vyšetrí... Vyhľadajte pomoc lekára alebo lekárky, ktorá vás urýchlene vyšetrí...
• Symetria medzi označovaním žien a mužov	
Milé dámy a vážení páni	Vážené dámy a vážení páni Milé dámy a milí páni
Pozvánky na oficiálne podujatia, ktoré okrem menovite pozvanej osoby pozývajú aj sprievod, formulujeme nevylučujúco.	
Pozvanie pre pána s manželkou, pani s manželom alebo s partnerom.	Pozvánka platí pre dve osoby.
Informujeme vyvážene.	
Ocenenie získali spisovatelia Pavel Vilikovský a Jaroslava Blažková.	Ocenenie získali spisovateľ Pavel Vilikovský a spisovateľka Jaroslava Blažková. Ocenenie získali spisovateľka Jaroslava Blažková a spisovateľ Pavel Vilikovský.
Za svoju literárnu tvorbu boli ocenení Jaroslava Blažková a Pavel Vilikovský.	Za svoju literárnu tvorbu získali ocenenie Jaroslava Blažková a Pavel Vilikovský.
Adresujeme a oslovujeme osobne.	
Vážený Florián Skuhravý s rodinou	Vážená rodina Skuhravá
Zohľadníme, že nemajú spoločné priezvisko.	
Vážená rodina Ivety a Floriána Skuhravých	Vážená rodina Ivety Dobrotovej a Floriána Skuhravého Vážená rodina Dobrotová a Skuhravá Vážená pani Iveta Dobrotová a vážený pán Florián Skuhravý
Rešpektujeme, ak osoba ženského rodu používa priezvisko bez koncovky -ová, ako aj inojazyčnú podobu jej mena.	
Vážená pani Iveta Dobrotová	Vážená pani Iveta Dobrota
Vážená pani Eva Barcziová	Vážená pani Bárczi Éva

Osoby ženského rodu oslovujeme pani bez ohľadu na rodinný stav (výnimkou je len situácia, ak by si dotyčná oslovenie slečna želala).	
Slečna Múdra	Pani Múdra
V nemčine sa už zaužívali aj oficiálne označenia akademických titulov v ženskom rode, v slovenčine sa zatiaľ spravidla obmedzujú na konkrétne oslovenie. Na diplome sa teda aj absolventke štúdia udeľuje titul doktor filozofie, no pri vystúpení na konferencii ju už nikto neosloví pani doktor Dobrotová. Keďže v slovenčine utvorení ženskej podoby týchto slov nič nebráni, možno uvažovať aj o zavedení titulov v oboch rodoch na oficiálnych dokumentoch.	
doktor	doktorka
magister	magisterka
magister	magistra (absolventka farmaceutického štúdia)
bakalár	bakalárka
inžinier	inžinierka
• Skrátené formy	
V slovenčine môžeme tvoriť skrátené formy pomocou lomiek vyjadrujúcich variantnosť, napr. učiteľ/-ka, učitelia/-ky, poslanec/-kyňa, ale v prípade ako občan/občianka, občania/občianky bude jasnejšie použitie celého slova, ktoré odporúčame vždy, ak to miesto dovoľí.	
Jazyková poradňa JÚLŠ SAV nedávno odpovedala na otázku týkajúcu sa vyjadrenia rodovej variantnosti takto: „Za najlepší spôsob vyjadrenia variantnosti považujeme podobu klientov/klientok. Vyjadrenie variantnosti v podobe klientov/ok je pre slovenčinu nezvyčajné a ťažko prijateľné.“	
Ako však dokazuje skúsenosť z rodovo vyváženého používania rôznych jazykov aj z používania slovenčiny v praxi, treba dodať, že ne/zvyčajnosť a ne/prijateľnosť sú predovšetkým vecou účelnosti, zvyku a používania.	
Keďže však lomky sťažujú čitateľnosť súvislého textu, sú vhodné najmä na použitie vo formulároch, krátkych oznámeniach, inzerátoch a pod.	
• Neutralizácia	
Súťaž Učiteľ roka	Súťaž Učiteľská osobnosť roka
Prednáška pre doktorandov	Prednáška v rámci doktorandského štúdia
Občania, ktorí chcú podať žiadosť...	Ak chcete podať žiadosť...
O tom rozhoduje riaditeľ.	O tom rozhoduje vedenie.
Pracovné podmienky lekárov a sestier	Pracovné podmienky zdravotníckeho personálu
Odporúčania pre právnikov	Odporúčania pre právnické profesie
Povinnosti policajtov	Povinnosti polície
Rozhodovacie kompetencie má rektor.	Rozhodovacie kompetencie má rektorát.
Používatelia knižnice sú povinní šetrne zaobchádzať s knihami.	Prosím, zaobchádzajte s našimi knihami šetrne.
Obráťte sa na odborníka.	Vyhľadajte odbornú pomoc.
Zodpovedný/á pracovník/-čka	Za splnenie zodpovedá
	Osoba zodpovedná za splnenie

PRIMERANOSŤ, ZHODA, TEXTOVÝ CELOK

Ako sme ukázali, existujú rôzne možnosti rodovo symetrického formulovania textov. Vždy však musíme dbať na dodržiavanie dvoch základných pravidiel:

PRIMERANOSŤ

- adekvátnosť voči oslovovej skupine alebo osobe.

ZHODA

- kongruencia (číslo, pád atď.) podľa gramatických pravidiel.

Je dôležité si uvedomovať, že inkluzívne používanie jazyka sa neuskutočňuje len používaním jednotlivých slov, ale na úrovni textového celku – na ploche vety, odseku, textu/prehovoru, publikácie.

Spolupráca na vytváraní dobrej praxe

Ako sme opakovane zdôrazňovali na predchádzajúcich stránkach, nešlo nám o formulovanie hotových návodov či striktných predpisov pre rodovo vyvážené používanie jazyka, ale predovšetkým o hľadanie podnetov a kladenie otázok. Pri tomto hľadaní sme vychádzali predovšetkým zo svojich dlhoročných praktických vydavateľských, redaktorských, prekladateľských a autor-ských skúseností, ako aj z poznatkov z oblasti rodových teórií, pričom sme sa sústredili najmä na odborné a úradné texty.

Jazyk a jeho používanie rozhodne nie sú statickým fenoménom, nachádzajú sa v neustálom pohybe. Na dynamickom procese premien a stvárňovania jazyka sa podieľajú rovnako odborné kruhy a inštitúcie, ako aj jeho každodenné používateľky a používatelia, pevné normy kodifikácie, ako aj rozmanitosť premenlivej reality.

Mnohé z uvádzaných príkladov prinášajú na jednej strane dobrú prax, na druhej strane zasa upozorňujú, kadiaľ cesta nevedie. Ukazujú, aké nevyhnutné je zohľadňovať kontext používania jazyka (od hovorového cez úradný po literárny štýl) aj jeho produktívne napätie vo vzťahu so spisovnou podobou štátneho jazyka.

jazyk je
v neustálom
pohybe

V našej príručke vychádzame z predpokladu, že používateľky a používatelia jazyka sa môžu pomocou jazykových prostriedkov podieľať na reprodukcii nespravodlivosti alebo sa môžu zasadzovať za uplatňovanie spravodlivosti v rodových vzťahoch, a to využívaním existujúcich možností daného jazyka, príp. tvorivým skúmaním nových možností. Napríklad vo vzťahu ku genericému maskulínu.

Hoci realizovaný výskum postojov k rodovo vyváženému jazyku na vysokých školách ukázal, že mnohé študentky a študenti považujú zástupný mužský rod za adekvátny, viacero študentiek vyjadrilo pranie, aby ich oficiálne texty oslovovali explicitne:

„[Výlučne mužský tvar podstatných mien] nabáda myslieť si, že dobrý text je určený len mužom a žena sa oň potom už nezaujíma.“

„Vyvoláva to vo mne pocit, že ja ako žena nie som dosť dôležitá na to, aby text adresovali aj mne.“

„Ženy sa tiež uchádzajú o prácu, čítajú [oficiálne] texty.“

„Normálne o tom neuvažujem, ale... páči sa mi nápad zahrnúť obe pohlavia.“

Analýzou o význame používania inkluzívneho jazyka i touto príručkou sme urobili prvý krok iniciovaný z oficiálnych miest. Pokúsili sme sa ponúknuť svoje dlhoročné skúsenosti s prácou v oblasti rodovo citlivého vyjadrovania a tvorby rodovej terminológie širšiemu okruhu ľudí, ktorí majú vo svojej práci denne dočinenia s jazykom. Pre ďalšie kroky nevyhnutne potrebujeme vaše skúsenosti a kompetencie, skrátka, vašu spoluprácu.

Spolu s odborom rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí na MPSVR SR budeme do internetovej jazykovej banky priebežne zbierať a vyhodnocovať podnety z rôznych oblastí, najmä z oblasti verejnej správy. Vítané sú konkrétne riešenia z vašej každodennej praxe, ako aj rôzne návrhy, problémy, pripomienky či otázky súvisiace s inkluzívnym používaním jazyka. Podel'te sa o rodovo vyvážené naformulované tlačivá či korešpondenciu s ďalšími.

Pričinnme sa spoločne o to, aby sme v úradnom styku dokázali adresne oslovovať, presne, dôsledne a kreatívne sa vyjadrovať, s rešpektom voči všetkým obyvateľom a obyvateľkám našej krajiny.

Svoje podnety posielajte na uvedené e-mailové adresy a do predmetu napíšte JAZYK: sekretariatorrpr@employment.gov.sk, aspekt@aspekt.sk

Táto stručná príručka vychádza z analýzy, ktorá skúmala vybrané súvislosti medzi rodovo a/symetrickým, resp. rodovo ne/citlivým vyjadrovaním a uplatňovaním rovnosti žien a mužov v spoločnosti. Obe vznikli v rámci národného projektu Inštitút rodovej rovnosti.

Publikácie a výsledky projektu, ako aj mnoho iných informácií o problematike diskriminácie a rovnosti medzi ženami a mužmi nájdete na www.institutrr.sk a www.gender.gov.sk.

ANALÝZA VÝZNAMU A MOŽNOSTÍ POUŽÍVANIA RODOVO VYVÁŽENÉHO JAZYKA (obsah)

Jana Cviková – Jana Juráňová: Význam a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka

Maroš Terkanič: Právne aspekty používania rodovo vyváženého jazyka

Alexandra Ostertágová: Vybrané psychologické aspekty rodovo a/symetrického jazyka v sociolingvistickom kontexte

Zuzana Maďarová: Analýza rozhovorov o používaní rodovo vyváženého jazyka vo verejnej správe

Lucia Satinská: Problematika rodovo citlivého vyjadrovania v maďarčine (v Maďarsku a na Slovensku)

Zuzana Maďarová: Analýza mediálnej odozvy na príručku o rodovo vyváženom vyjadrovaní v Českej republike

Príloha 1 Rada Európy: Odporúčanie č. R (90)

Príloha 2 Marcela Glevická: Ženský rod zmluvu zastavil

Príloha 3 Vyplníme každý otvor!

Príloha 4 Rozhovor s riaditeľkou odboru štátneho jazyka Elenou Kačalovou (pripravila Júlia Vrábl'ová)

Príloha 5 Rozhovor s germanistkou a rodovou lingvistkou Janou Valdrovou (pripravili Jana Cviková a Zuzana Maďarová)

Príloha 6 Rozhovor s riaditeľkou odboru rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí Oľgou Pietruchovou (pripravila Lucia Satinská)

Príloha 7 Júlia Vrábl'ová: Lebo zákon(itosť)!

Príloha 8 Stanovisko Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV k pripravovanej novele zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 154/1994 Z. z. o matrikách v znení neskorších predpisov, týkajúcej sa návrhu zapisovať do úradných dokladov ženské priezviská bez prechyl'ovacej prípony

Príloha 9 Jana Valdrová: Jak jazyk zabíjí image odbornice

Príloha 10 Jana Valdrová: Genderová kultura projevu v českém jazykovém prostředí

Príloha 11 Stanovisko Alexandry Jarošovej z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV k možnosti kodifikácie pojmu rod

Príloha 12 Glosár rodovej terminológie

Na základe publikácie Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka, ktorú pripravil autorský kolektív v zložení Jana Cviková (ed.), Jana Juráňová, Ľubica Kobová, Zuzana Maďarová, Alexandra Ostertágová, Lucia Satinská, Júlia Vrábl'ová, Maroš Terkanič, spracovala Jana Cviková.

Odborná garancia: Odbor rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí MPSVR SR

Táto príručka bola vypracovaná v rámci úlohy Sociolingvistický výskum a manuál rodovo citlivého jazyka národného projektu Inštitút rodovej rovnosti.

V roku 2014 vydalo Centrum vzdelávania MPSVR SR, Špitálska 25, blok B, 811 08 Bratislava.

Layout a tlač: Dolis, s. r. o.